

УДК 630*7+338.242.48

С. М. Демидюк,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту, Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне

РЕГУЛЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НЕОБРОБЛЕНОЇ ДЕРЕВИНИ В УКРАЇНІ

S. Demydyuk,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Management Department,
International University of Economics and Humanities named after Stepan Demianchuk, Rivne

REGULATION REALIZATION UNTREATED TIMBER IN UKRAINE

У статті визначено нормативно-правові акти, які регулюють процес реалізації необробленої деревини, окреслено історичні етапи впровадження регуляторного законодавства, а також проаналізовано їх вплив на ринок лісоматеріалів. Обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення системи державного регулювання реалізації необробленої деревини.

The article outlines the regulations of untreated wood. Outlines the historical stages of implementation of regulatory legislation, and their influence on the market timber. Suggestions to improve the system of state regulation of the sale of bare wood.

Ключові слова: регулювання, необроблена деревина, лісове господарство, ринок лісоматеріалів.

Key words: regulation, untreated wood, forestry, timber market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Актуальною проблемою в економічному регулюванні підприємницької діяльності в лісовому господарстві України є недосконалість регулювання реалізації необробленої деревини державними лісогосподарськими підприємствами. Тому варто дослідити цю проблему більш детально, оскільки підвищення прозорості продажу лісоматеріалів призведе до неможливості вилучення лісоресурсної ренти та підвищить доходи як лісогосподарських підприємств, так і державного та місцевих бюджетів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми регулювання реалізації необробленої деревини досліджували такі українські науковці, як О. Голуб, Я. Коваль, Є. Мішенін, П. Попович, О. Фурдичко, О. Шубалий, І. Юхновський, М. Попков, В. Сторожук та ін. Од-

нак у працях зазначених науковців та лісоводів-практиків мало уваги приділялося власне питанням нормативного регулювання, історії його прийняття та впливу на обсяги реалізації лісоматеріалів через біржові торги.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Враховуючи актуальність піднятої проблеми, автор статті ставить собі за мету визначити істотні положення нормативно-правових актів, які регулюють процес реалізації необробленої деревини, навести історичну довідку та проаналізувати її вплив на ринок лісоматеріалів, а також дати пропозиції щодо вдосконалення системи державного регулювання цієї сфери економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Як і у випадку із закупівлею товарів, послуг та робіт у сторонніх організацій, керівництво лісгоспів при прийнятті майнових рішень щодо

реалізації деревини та іншої лісової продукції може проявляти упередженість. З метою попередження виникнення та усунення проявів корупційних діянь керівниками лісгоспів щодо надання привілеїв чи вибору у якості покупців за заниженими цінами пов'язаних з ними осіб використовується такий інструмент, як реалізація продукції на біржах через біржові торги або аукціони. Суть її полягає у тому, що керівництво державних підприємств передає право вибору покупця на виставлену до продажу продукцію біржовим брокерам. При цьому основним критерієм при виборі конкретного покупця є ціна, яку він готовий заплатити за пропонувану продукцію. В цьому випадку усуваються можливості реалізації продукції пов'язаним з керівництвом лісгоспів особам за заниженими цінами, а вибір покупця здійснюється на основі ринкових сил, тобто на основі цінового критерію. Орієнтація біржового брокера на реалізацію продукції за максимально можливою ціною (від якої залежить також і його дохід — комісія брокера) сприяє підвищенню доходності підприємств (внаслідок реалізації деревини за максимально можливими цінами держлісгосп отримує додатковий прибуток) та створенню прозорого конкурентного ринку лісової продукції.

Процес впровадження ринкових механізмів реалізації лісової продукції в Україні почався з 2005 року із прийняттям Порядку проведення аукціонів з продажу необробленої деревини, затвердженого Наказом Державного комітету лісового господарства України від 19 вересня 2005 року № 418 "Про механізми продажу необробленої деревини" (прийнятий на виконання доручень Президента України від 6 серпня 2005 року № 1-1/800 та Кабінету Міністрів України від 10 серпня 2005 року № 41872/1/1-05 і діяв з 27.12.2005 по 15.12.2006 р.).

Порядок проведення аукціонів з продажу необробленої деревини (згідно з п. 1.3 Порядку проведення аукціонів з продажу необробленої деревини) зобов'язував усіх постійних лісокористувачів незалежно від відомчого підпорядкування реалізовувати на аукціонах (які повинні були проводитись 4 рази на рік (1 раз у квартал)) усю необроблену деревину, окрім дров паливних та деревини, що поставляється за довготерміновими договорами підприємствам, які переробляють щорічно 100 тис. м³ і більше деревини або які виготовляють фанеру клеєну та перелік яких визначає Міністерство промислової політики України [1]. Тобто було визначено перелік винятків (до яких віднесено також можливість залишати для власних по-

треб (власної деревообробки) частину деревини), які дозволяли не реалізовувати необроблену деревину через аукціони. Крім того, були закладені корупційні ризики, які полягали в тому, що можливість закупавати деревину в обхід аукціонів отримували підприємства, які визначалися чиновниками з Міністерства промислової політики України.

До того ж реалізація необробленої деревини за довгостроковими договорами та нереалізованої на аукціонах продукції (згідно п.п. 2.4, 3, 4 Наказу Державного комітету лісового господарства України від 19 вересня 2005 р. № 418 "Про механізми продажу необробленої деревини") повинна була здійснюватися на внутрішньому та зовнішньому ринках за ринковими цінами [1], тобто цінами, визначеними на аукціонах. Тому ця норма в разі її дотримання підприємствами, по суті, нівелювала всі ці винятки, які в такому разі були б не потрібні.

Однак уцілому прийняття Порядку проведення аукціонів з продажу необробленої деревини позитивно вплинуло на ринок необробленої деревини (рис. 1), посилило на ньому конкуренцію та сприяло покращенню його прозорості. Вигоду отримали також і державні лісогосподарські підприємства, які внаслідок посилення конкуренції змогли реалізовувати необроблену деревину за вищими цінами та отримати додаткові прибутки.

Як видно з рис. 1, до прийняття Порядку проведення аукціонів з продажу необробленої деревини більшість угод на ринку необробленої деревини укладалась у вигляді прямих договорів без використання послуг товарних бірж. Так, протягом 2000—2003 рр. спостерігаються незначні обсяги біржової торгівлі лісом та лісоматеріалами, хоч у 2004 р. робляться перші спроби виходу держлісгоспів на цей сегмент ринку. Нормативне врегулювання процесу реалізації необробленої деревини призвело до десятикратного зростання обсягів торгів цією продукцією на товарних біржах у 2005 р., хоча й спостерігається незначний спад у 2006 р.

Причиною спаду обсягів реалізації необробленої деревини через аукціони у 2006 році стали зміни в нормативно-правових актах, що регулюють цю сферу. На заміну Порядку проведення аукціонів з продажу необробленої деревини було прийнято Положення про організацію та проведення аукціонів з продажу необробленої деревини, затверджене Наказом Державного комітету лісового господарства України від 30 листопада 2006 р. № 264 "Щодо вдосконалення механізмів продажу необробле-

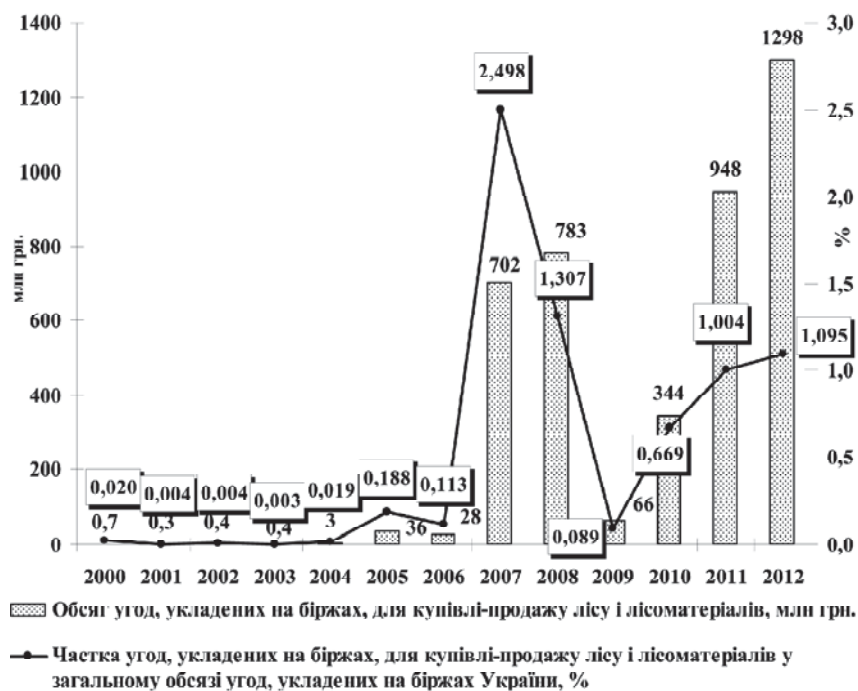

Рис. 1. Динаміка обсягу угод, укладених на біржах, з продажу лісу і лісоматеріалів та їх частки в загальному обсязі біржових угод у 2000—2012 рр. (за даними Державної служби статистики України [4])

ної деревини", яке було чинне з 15.12.2006 до 09.03.2007 р.).

В новоприйнятому Положенні про організацію та проведення аукціонів з продажу необробленої деревини були скасовані всі попередні пільги та встановлена вимога реалізовувати всю необроблену деревину через аукціони, які мали проводитись лише один раз на рік, в останній місяць календарного року. Нереалізована продукція на аукціоні повинна була продаватись на додаткових аукціонах, рішення про проведення яких приймалося біржею на підставі отриманих від продавців пропозицій з продажу необробленої деревини [2].

Одним із основних позитивних моментів Положення про організацію та проведення аукціонів з продажу необробленої деревини був обов'язок постійних лісокористувачів реалізовувати всю необроблену деревину на аукціонах (включно з нереалізованою деревиною на попередніх аукціонах, яка повинна була продаватись на додаткових аукціонах), що сприяло підвищенню прозорості цього ринку та ставило всіх учасників у рівні конкурентні умови.

Однак норма, яка передбачала проведення аукціону з реалізації необробленої деревини лише один раз на рік, заблокувала цей процес, оскільки продавці змушені були виставляти на продаж увесь річний запланований обсяг заготівлі деревини, що призвело до утворення

дуже об'ємних лотів, які в свою чергу не могли законтрактувати покупці, оскільки в них не було достатньо фінансових ресурсів на такі об'єми закупівель та надання гарантійного забезпечення виконання договорів поставки. Усе це відобразилось на обсязі купівлі-продажу лісу та лісоматеріалів на біржах (у 2006 році відбулось його зменшення порівняно з попереднім роком) та постала необхідність перегляду нормативного регулювання цієї сфери діяльності.

На заміну попереднього було прийняте Положення про організацію та проведення аукціонів з продажу необробленої деревини затверджене Наказом Державного комітету лісового господарства України від 19 лютого 2007 року № 42 "Щодо вдосконалення механізмів продажу необробленої деревини", яке діє з 09.03.2007 р. і чинне до цього часу.

Новоприйняте Положення про організацію та проведення аукціонів з продажу необробленої деревини зобов'язало всіх постійних лісокористувачів реалізовувати всю необроблену деревину через аукціони з продажу необробленої деревини на біржі, які мають проводитись 1 раз у квартал на базі товарних бірж, розташованих в обласних центрах [3].

Нормативне врегулювання процесу реалізації необробленої деревини відразу відобразилося на обсягах її купівлі-продажу на біржах. Так, у 2007—2008 роках спостерігається стрімке зростання (більш ніж у 25 разів порівняно з 2005—2006 роками) обсягів реалізації лісу та лісоматеріалів на біржах. Однак з початком світової фінансово-економічної кризи обсяги продажу лісу через біржі суттєво скоротились (до рівня 66 млн грн у 2009 році) та відновили стрімкі темпи до зростання у 2010-2012 роках (зросли за три роки майже у 20 разів до рівня 1297,9 млн грн у 2012 р.).

Причинами значного скорочення обсягів реалізації необробленої деревини у 2009 році є також те, що частина держлісгоспів перестала виставляти необроблену деревину на аукціони на біржах і з порушенням Положення про організацію та проведення аукціонів з прода-

жу необробленої деревини продавала її (необроблену деревину) покупцям за прямими договорами. Тобто керівники державних лісогосподарських підприємств порушували норми чинного законодавства (дія Положення про організацію та проведення аукціонів з продажу необробленої деревини не призупинялась, і воно було чинне з 9 березня 2007 р.), що стало наслідком того, що за порушення Положення про організацію та проведення аукціонів з продажу необробленої деревини не передбачена адміністративна чи кримінальна відповідальність.

Крім того, згідно з п. 2.1 Положення про організацію та проведення аукціонів з продажу необробленої деревини на аукціони виставляється вся необроблена деревина в обсязі її квартальної заготівлі, окрім дров паливних, деревини, яка використовується для розвитку матеріально-технічної бази (будівництво, ремонт тощо) постійних лісокористувачів відповідно до затверджених кошторисів, деревини, використання якої передбачено колективними договорами, деревини для індивідуального ремонту та будівництва згідно з поданими заявами, деревини для забезпечення потреб соціальної сфери, а також деревини для забезпечення потреб виробничих деревообробних підрозділів постійних лісокористувачів [3].

У такому разі квартальний обсяг деревини постійного лісокористувача, який мав би в повному обсязі реалізовуватися на біржах шляхом проведення аукціонів, розпадається на кілька складових, серед яких не всі реалізуються через біржові аукціони.

Так, до першої, так званої "соціальної", групи відносять дрова паливні; деревину, яка використовується для розвитку матеріально-технічної бази (будівництво, ремонт тощо) постійних лісокористувачів відповідно до затверджених кошторисів; деревину, використання якої передбачено колективними договорами; деревину для індивідуального ремонту та будівництва згідно з поданими заявами та деревину для забезпечення потреб соціальної сфери.

Обсяг деревини, необхідний для задоволення потреб "соціальної" групи, є незначним і тому при аналізі структури реалізації необробленої деревини його можна відносити до іншої деревини.

До другої групи відносять деревину для забезпечення потреб виробничих деревообробних підрозділів постійних лісокористувачів, частка якої в структурі реалізації необробле-

ної деревини в середині 2000-х років була доволі значною, але з роками вона постійно зменшується. Однак надання деревини власним деревообробним підрозділам постійних лісокористувачів за собівартістю призводить до недобросовісної конкуренції, тому доцільно поставити ці цехи (державні) в рівні конкурентні умови з іншими (приватними) деревообробниками.

Крім того, може використовуватися схема, за якою деревообробні підрозділи, отримавши за собівартістю необроблену деревину (деревні матеріали, які здобувають шляхом розподілу на частини звалених дерев та деревних колод для подальшого використання та переробки [3]), здійснюють її незначну (неглибоку) обробку (наприклад, виготовляють двокантний брус, тобто пиляний з двох сторін лісоматеріал товщиною і шириною більше 100 мм) чи виробляють з круглої деревини чорнові заготовки (наприклад, заготовки на європіддони). Внаслідок цього держлісгоспи отримують право реалізовувати цю продукцію вже шляхом укладання прямих договорів з покупцями.

За прямими договорами продається також і нереалізована на товарних біржах необроблена деревина, яка в цьому випадку повинна реалізовуватися за цінами, не нижчими від тих, що склались на останньому аукціоні [3]. Однак, як показує український досвід, лісогосподари не завжди дотримуються цієї норми, оскільки з метою стимулювання попиту на цю деревину вони можуть знижувати ціни її продажу.

Тому необхідно нормативно закріпити обов'язок лісгоспів реалізовувати необроблену деревину в повному обсязі через біржі (навіть ту, яка не була реалізована на попередніх торгах) без можливості укладання прямих договорів, визначивши при цьому відповідальність (адміністративну чи кримінальну) посадових осіб за порушення законодавства про реалізацію необробленої деревини. При цьому доцільно проводити реалізацію необробленої деревини через біржові торги, а не аукціони, оскільки останні зазвичай використовуються для реалізації унікальних товарів (таких як твори мистецтва, товари розкоші, земельні ділянки тощо), хоча необроблена деревина є стандартизованим (при реалізації вона повинна відповідати державним стандартам ГОСТ 9463-88 "Лісоматеріали хвойних порід" та ГОСТ 9462-88 "Лісоматеріали листяних порід") та легко подільним товаром, який на ринку реалізовується великою кількістю

виробників і на який є стабільний попит з боку великої кількості покупців (деревобробників).

Проведення регулярних біржових торгів з реалізації необробленої деревини дозволить використовувати такий біржовий інструмент, як біржове котирування цін на продукцію, яка виставляється на продаж (тобто "приведення" заявлених стартових цін до цін, реально діючих на біржовому ринку), та сприятиме підвищенню результативності торгів, унаслідок можливості зміни в ході торгів початкової ціни товару в бік як її збільшення, так і зменшення [5].

До наступної "спеціалізованої" групи, на яку розкладається квартальний обсяг реалізації необробленої деревини лісгоспів, є технологічна сировина, баланси та сировина для виготовлення лущеного шпону, що реалізується лише суб'єктам господарської діяльності, які мають власне плитне, фанерне та целюлозно-паперове виробництво, на спеціалізованих торгах на біржі в одну аукціонну сесію з іншою необробленою деревиною. При цьому перелік учасників спеціалізованих торгів визначається Міністерством промислової політики України ([3]), яке в ході проведення адміністративної реформи було реорганізовано в Державне агентство України з управління державними корпоративними правами та майном. А надання права приймати рішення чиновникам містить у собі корупційні ризики.

Крім того, виділення "привілейованих" виробництв від "простих" з погляду теорії лібералізму є недоцільним, оскільки емпірично неможливо визначити сфери діяльності, які для економіки країни є більш важливими порівняно з іншими. Тому варто передавати здійснення такого вибору ринковим силам, тобто попиту на окремі товари та ціні, яку готовий заплатити виробник за конкретний ресурс для виготовлення своєї продукції.

Виділення окремої групи при реалізації необробленої деревини призводить до зменшення кількості покупців, що при незмінній пропозиції призводить до зниження цін на продукцію. Крім того, прозорий ринок з досконалою конкуренцією в довгостроковій перспективі є більш стабільним, ніж будь-які державні гарантії та преференції (створення спеціалізованих торгів обґрунтовується необхідністю гарантування поставки сировини суб'єктам господарської діяльності, які мають власне плитне, фанерне та целюлозно-паперове виробництво та які закупають її в обсягах, більших 100 тис. м³ за календарний рік).

До того ж надання преференцій окремому колу виробників суперечить правилам Світової організації торгівлі, членом якої Україна є з 2008 року. Тому рекомендується реалізувати всю необроблену деревину на спільному для всіх покупців аукціоні, а ще краще — через біржові торги.

І до останньої "звичайної" групи квартального обсягу реалізації необробленої деревини відносять той обсяг деревини, яка не увійшла до перших трьох і продаж якої здійснюється за процедурою, передбаченою Положенням про організацію та проведення аукціонів з продажу необробленої деревини. Однак і для цієї групи встановлено певні нормативні обмеження.

Так, проблемою є те, що участь у торгах можуть брати лише суб'єкти господарської діяльності, які є резидентами України та які придбавають необроблену деревину для забезпечення потреб власного деревообробного виробництва [3].

Якщо ж вважати, що основною метою проведення аукціонів є продаж усього (чи майже усього) обсягу необробленої деревини за максимально можливими цінами (згідно зі ст. 1.6 Положення про організацію та проведення аукціонів з продажу необробленої деревини "аукціон — спосіб продажу необробленої деревини, згідно з яким покупцем визнається учасник аукціону, який запропонував найвищу ціну за необроблену деревину відповідно до умов, визначених цим Положенням [3]"), то варто було б допускати всіх бажаючих купити цю продукцію (зростання числа покупців призводить до посилення конкуренції і, відповідно, до підвищення ціни на товар). Тому можна стверджувати, що створені перепони (допуск до торгів лише резидентів України та підприємств, які здійснюють деревообробку) негативно впливають на конкурентне середовище ринку необробленої деревини.

Якщо ж вважати необхідність наявності у покупця власного деревообробного виробництва механізмом мінімізації ризику невиконання договору купівлі-продажу необробленої деревини для продавця, то такий механізм уже закладений у необхідності покупця перераховувати на рахунок біржі гарантійного внеску у розмірі 5% від початкової вартості виставленої до продажу продукції. І в разі невиконання умов договору покупець втрачає суму гарантійного внеску, за правилами проведення біржової торгівлі, може не допускатися до подальших торгів.

Тому пропонується усунути наявні перепони та обмеження, дозволивши брати участь у купівлі необробленої деревини підприємствам, які не мають власного деревообробного плитного, фанерного та целюлозно-паперового виробництва, а також відокремивши деревообробні підрозділи постійних лісокористувачів і поставивши їх у рівні умови з іншими операторами ринку. Це підвищить прозорість, відкритість та конкурентність ринку необробленої деревини.

ВИСНОВКИ

Отже, підсумовуючи, можна зазначити, що в разі втілення в життя запропонованих вище заходів очікується покращення показників ефективності господарювання більшості учасників ринку необробленої деревини. Вигода державних лісогосподарських підприємств полягатиме в тому, що в разі відділення деревообробки спроститься система управління цими підприємствами, знизяться адміністративні витрати, очікується підвищення рівня цін і, відповідно, виручки від реалізації необробленої деревини, внаслідок посилення конкуренції на ринку та створення прозорого механізму ціноутворення на продукцію.

Реалізація необробленої деревини у повному обсязі через механізм біржових торгів усуне конфлікт інтересів при прийнятті майнових рішень працівниками держлісгоспів, а використання біржового котирування дозволить встановлювати справедливую ринкову ціну на виставлену до продажу необроблену деревину та дасть змогу відслідковувати тенденції її зміни і прогнозувати її рівень на майбутнє, що також сприятиме покращенню системи планування господарської діяльності державних лісових підприємств. Усі ці заходи сприятимуть також зміні ставлення населення до діяльності лісоводів та формуванню їх позитивного іміджу і престижності серед молоді (яка на сьогодні оцінюється доволі негативно внаслідок високого рівня корупційності).

Вигоду отримають також і покупці необробленої деревини, які в разі впровадження в життя обов'язкового продажу всього обсягу заготовленої деревини через біржові торги зможуть розвивати власні виробництва без встановлення корупційних зв'язків з керівництвом держлісгоспів, більше орієнтуватися на підвищення власної конкурентоспроможності. Позитивом від втілення запропонованих заходів для держави є спрощення та упорядкування еконо-

мічних відносин в лісовій сфері, зниження рівня економічної злочинності та зростання рівня податкових надходжень до державного і місцевих бюджетів.

Література:

1. Наказ Державного комітету лісового господарства України "Про механізми продажу необробленої деревини" від 19.09.2005 № 418/ Держаний комітет лісового господарства України. — Офіційний вісник України. — 2005. — № 51. — С. 159.

2. Наказ Державного комітету лісового господарства України "Щодо вдосконалення механізмів продажу необробленої деревини" від 30.11.2006 № 264/ Держаний комітет лісового господарства України. — Офіційний вісник України. — 2006. — № 49. — С. 211.

3. Наказ Державного комітету лісового господарства України "Щодо вдосконалення механізмів продажу необробленої деревини" № 42 від 19.02.2007 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 15. — С. 129.

4. Україна в цифрах 2012: стат. зб. / за ред. О.Г. Осауленка. — К.: Державна служба статистики України, 2013. — 249 с.

5. Біржові торги з продажу необробленої деревини. Перспективний ринковий механізм: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lutb.com.ua/index.php/articles/myart/129>

References:

1. The official Web Portal the Parliament of Ukraine (2005), "On sale mechanisms untreated wood", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1519-05>, (Accessed 13 October 2013)

2. The official Web Portal the Parliament of Ukraine (2006), "Regarding the improvement of procedures for the sale of unprocessed wood", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1263-06>, (Accessed 13 October 2013)

3. The official Web Portal the Parliament of Ukraine (2007), "Regarding the improvement of procedures for the sale of unprocessed wood", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0164-07>, (Accessed 13 October 2013)

4. Osaulenko O. (2013) *Ukraine v tsyfrakh 2012: stat. zb.* [Ukraine at a Glance 2012: Statistical Yearbook], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

5. The official website of the Commodity Exchange "Lviv Universal" (2006), "Stock trading Sales raw wood", available at: <http://www.lutb.com.ua/index.php/articles/myart/129>, (Accessed 13 October 2013).

Стаття надійшла до редакції 15.10.2013 р.